

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

УДК 338.1

Сапрун Г.Г.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів концепцій управління зовнішньою діяльністю машинобудівних підприємств в умовах європейського вектору розвитку країни. В статті досліджено основні проблеми формування та тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств. Управління підприємствами у сфері зовнішньоекономічної діяльності на основі дослідження основних характеристик сучасного світового ринку, його динаміки, тенденцій розвитку і пріоритетів; визначення суб'єктів міжнародних зв'язків та особливостей поведінки і мотивації під час проведення ними маркетингової діяльності; характеристики основних параметрів середовища міжнародного середовища, у тому числі конкурентної ситуації; розробку стратегії виходу і діяльності на потенційному зарубіжному ринку; визначення проблем і специфіки технології маркетингової діяльності на зовнішніх ринках.

Ключові слова: підприємство, менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, світовий ринок, дослідження.

The article investigates theoretical aspects of management concepts foreign activities of engineering enterprises in the European vector of development. In the article the basic problems of formation and development trends of Ukrainian foreign trade enterprises. Management of companies in foreign economic activity based on a study the basic characteristics of the modern global market, its dynamics, trends and priorities; definition of international relations and the behavior and motivation during their marketing activities; description of the main environmental parameters of the international environment, including competitive situation; development of exit strategies and activities to potential foreign markets; identification of problems and specific technology marketing activities in foreign markets.

Keywords: business, management, foreign trade, world market research.

В даний час з'явилися реальні перспективи створення дійсно відкритої економіки в нашій країні, її ефективної інтеграції у світове господарство. Активне використання зовнішньоекономічного фактора сприяє подоланню негативних процесів в економіці і подальшому розвитку ринкових відносин.

Розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема нарощування експорту країни на світовому ринку, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги у світовій торгівлі є надзвичайно важливим чинником функціонування національної економіки будь-якої держави.

Провідне місце в світовому експорті займає продукція оброблювальної промисловості (її частка більше 75%), до складу якої входять машини, устаткування, транспортні засоби. Нижній поверх - ринок так званих базових товарів - утворює продукція сільського господарства і добувної промисловості.

Середній поверх - напівфабрикати і працевитратні готові вироби, тобто продукція низьких і середніх технологій: чорної металургії, будівельної, легкої промисловості. До середньо технологічної продукції відносяться верстати, хімічна продукція, гумотехнічні і пластмасові вироби, продукція деревообробки. Вищий поверх - обмін машинотехнічною продукцією, товарами високих технологій або наукоємких галузей промисловості і галузей нематеріального виробництва. Ринок високотехнологічної продукції формує телекомунікаційне устаткування, електроніка, електроустаткування, точні вимірювальні прилади, авіакосмічна техніка, медичне устаткування і фармацевтика. Найбільшими товарними ринками, що визначають характер світової торгівлі високотехнологічними товарами, є ринки машин і транспортного устаткування з об'ємом постачань до 2,5 трлн. дол.

Наступна особливість сучасного світового ринку машинобудівної продукції полягає в тому, що він багато в чому визначає матеріальний зміст процесу глобалізації, званого в сучасній літературі глобальним виробництвом [1]. У основі цього лежать стійкі зв'язки виробничої кооперації на базі довгострокових контрактів в рамках внутрігалузевої спеціалізації. Саме тут повною мірою виявляються переваги міжнародного розподілу праці і міжкраїнових переміщень чинників виробництва, включаючи рух величезних фінансових коштів і інвестицій, використання передових інновацій, інформаційних технологій, оригінальних підприємницьких рішень.

Так, наростають масштаби міжнародного обміну вузькоспеціалізованою і унікальною продукцією. Постійне розширення міжнародної торгівлі продукцією високого ступеня переробки пояснюється не тільки потребами науково - технічного прогресу, але і високою ефективністю цієї торгівлі в плані як швидкої комерціалізації, так і позитивного впливу на економіку країн експортерів. Паливний - сировинний експорт, як показує світовий досвід, схильний до різких змін попиту і цін, значною мірою непередбачуваний і залежить від коливань ринкової кон'юнктури [2].

Ще одна особливість міжнародної торгівлі високотехнологічними това-

рами виявляється таким чином. Розширення міжнародної торгівлі товарами стимулює обмін послугами, на прискорене зростання яких впливають також соціально - економічні зміни в країнах (постіндустріальний розвиток) і науково - технічною прогрес в світі [3].

Наприклад, в 2015 році світовий експорт послуг склав близько 1,8 трлн. дол. в порівнянні з 155 млрд. дол. в 1975 році, або майже 20% світової торгівлі товарами і послугами [3]. В результаті зростання торгівлі машинами і устаткуванням різко зріс обмін послугами, такими як науково - дослідницькі, виробничі, будівельні, інформаційні, інжинірингові, консалтингові, маркетингові, фінансові.

У міжнародній торгівлі послугами, провідне місце належить промислово розвиненим країнам, насамперед США і країнам ЄС. Проте останнім часом частка цих країн в торгівлі послугами дещо знизилася із-за розширення сфери послуг дочірніми структурами ТНК, розміщеними в країнах, що розвиваються. На країни Західної Європи сьогодні доводиться більше 40 % експорту і імпорту послуг, на Північну Америку - більше 20% і приблизно стільки ж на азіатські країни [4].

Як особливість міжнародної торгівлі продукцією високого ступеня переробки на сучасному етапі можна відзначити і те, що вона є каналом швидкого розповсюдження технологічних новинок, відображаючи новий виток світового науково - технічного прогресу. Наступна особливість пов'язана із зростаючим впливом на розвиток світової торгівлі з боку регіональних інтеграційних організацій.

Сьогодні близько двох третин міжнародної торгівлі здійснюється на преференційній основі в рамках регіональних торгових угод. В результаті об'єднання фінансових і науково-технічних можливостей країн, що об'єдналися, виробничі витрати знижуються, а продукція, зокрема на експорт, стає більш конкурентоспроможною. Сучасні тенденції рис. 1 актуальні для багатьох груп високотехнологічних товарів, наприклад, телекомунікаційне устаткування, електроніка, електроустаткування, точні вимірювальні прилади, медичне устаткування.

Рис. 1 Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі підприємств України

Експортний потенціал України визначається обсягами товарів і послуг, які можуть бути вироблені в економічній та соціальній сферах і реалізовані на світовому ринку з максимальною користю для країни. Як відомо, Україна завжди мала досить значний експортний потенціал. Маючи площу, що становить 0,4% світової суші, і чисельність населення близько 0,8% загальної його кілько-

сті, Україна виробляла у 2014 році 5% світової мінеральної сировини та продуктів її переробки. Розвідані запаси корисних копалин України оцінюються приблизно в 7 трильйонів, а за деякими даними – в 12-14 трильйонів доларів США. Участь України у світовому видобутку марганцевої руди становила 32 відсотки. Україна має також розвинену базу алюмінієвої сировини й експортувала свого часу до 30% глиноземів та 18% каолінів, що видобуваються у світі. Виробничі потужності металургійного комплексу становлять: у виробництві сталі – 54 млн т, чавуну – 52 млн т, готового прокату – 41,5 млн т. За цими показниками Україна посідає п'яте місце в світі після Японії, США, Китаю та Російської Федерації. На жаль, нині ці потужності сповна не використовуються, але відповідний потенціал поки що зберігся[4].

Крім того, Україна має конкурентоспроможні технології аерокосмічної галузі, суднобудування, виробництва нових матеріалів, біотехнології, регулювання хімічних, біохімічних та біофізичних процесів. Великий експортний потенціал мають також агропромисловий та енергетичний комплекси країни.

Умови та результати експортної діяльності країни значною мірою визначають характер її участі в системі міжнародної торгівлі та інших форм співробітництва за її участі.

Обсяги експорту визначають обсяги імпорту. За відсутності інших форм співробітництва у довгостроковій перспективі, обсяги імпорту мають дорівнювати величині експорту. Точніше, можливі коливання двох показників, які за результатами отриманого року можуть впливати на збільшення або зменшення зовнішньої заборгованості країни, або, навпаки, її кредитних активів. Але зростання значення інших сфер міжнародних послуг, передусім валютно-фінансових форм міжнародної економічної діяльності, веде до більшої незалежності імпорту товарів від їх експорту і до перенесення такої “незалежності” на інші види господарської діяльності, результатом яких є приплив грошей, валютно-фінансових активів усередину країни.

Потужна експортна база визначає й умови валютно-фінансового співробітництва, стабільності монетарного сектору країни. (Наприклад, твердість німе-

цької марки, довіра до неї у світі в останні десятиліття 20 ст. значною мірою завдячувала експортному потенціалу ФРН. Німеччина тривалий час посідала чільне місце в списку провідних світових експортів) І навпаки, слабкі експортні можливості, неспроможність країни “покрити” вивозом свої потреби в іноземних товарах спричинять свої негаразди, девальвацію національної валюти, що повною мірою відчула на собі Україна в першій половині 90-х років.

Традиційно основу українського товарного експорту становить продукція металургійної промисловості, машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, агропромислового комплексу, легкої, харчової і місцевої промисловості. Для України характерним є домінування в експорті такої промислової продукції, яка потребує значних виробничих потужностей, але не має суттєвого наукового вмісту. Її виготовлення супроводжується надмірними навантаженнями на навколишнє середовище.

У довгостроковій перспективі така спеціалізація неминуче приведе до закріплення за державою несприятливого статусу в системі міжнародних кооперацій та поділу праці, її перетворення на макросуб’єкти допоміжного, екологічно брудного виробництва. Розуміння цього спонукає до проведення виваженої регіональної політики з урахуванням необхідності модернізації традиційних видів виробництва у східних областях України, та розвитку експортного виробництва в її західних та центральних областях.

Експортна політика, як у масштабах країни, так і на фірмовому рівні, нерозривно пов’язана з широким спектром регулюючих, управлінських заходів. Кожною державою проводиться політика підтримки вітчизняного товаровиробника.

Машинобудування має велике значення для зміцнення економіки України і становлення її як незалежної високорозвиненої держави. Створюючи найбільш активну частину основних виробничих фондів (знаряддя праці), машинобудівна промисловість істотно впливає на темпи і напрями науково-технічного прогресу в різних галузях народного господарства, зростання продуктивності праці, інші економічні показники, які визначають ефективність розвитку суспі-

льного виробництва.

Роль машинобудування в економічному розвитку країни визначає його обслуговуюча функція в усіх міжгалузевих комплексах – паливно-енергетичному, агропромисловому, будівельному, лісовиробничому тощо; участь у територіальному поділі праці (внутрішньодержавному та міждержавному). Саме від частки машинобудівної продукції в експортному секторі залежить статус країни, її місце в міжнародних економічних інтеграційних процесах. За роки трансформації економіки машинобудівний комплекс країни зазнав тривалої руйнівної кризи, реформування відносин власності, структурних деформацій і вийшов на шлях адаптації до умов ринкової кон'юнктури та освоєння нових промислових ринків. Ці процеси супроводжувалися значними втратами виробничого і кадрового потенціалу, більше ніж двократним скороченням частки продукції машинобудування в промисловому виробництві, зниженням активності в інноваційно-інвестиційній діяльності тощо.

Гальмівним для розвитку машинобудування є невеликі обсяги інвестицій в цю галузь. Основними джерелами інвестицій у цій галузі є власні кошти – близько 70 %, кредити банків – 10 % та кошти державного бюджету – лише 5 %. Тому потрібно підвищувати інвестиційну активність машинобудівної галузі для покращення фінансових результатів діяльності та конкурентоспроможності продукції.

У період з 2014 - 2015 р.р. експорт машин, устаткування і транспортних засобів мав тенденцію на зменшення. Частка експорту продукції машинобудування залишалася значною, але зменшилась в порівнянні з 2014 р до значення 79,1 % (у 2015г.) від загального об'єму експорту країни. Зменшення вартісних показників експорту проходило за рахунок зменшення фізичних об'ємів поставчань, не дивлячись на збільшення контрактних цін.

Однією з причин нерозвиненості машинобудівного комплексу є необґрунтована присутність на внутрішньому ринку закордонних виробників. На сьогодні обсяг імпорту продукції машинобудування більш як в 1,5 раза перевищує обсяг її експорту. Частка імпортової продукції у внутрішньому спожи-

ванні досягла 57,8 %, а власного виробництва – 42,2 %. Темпи імпорту машинобудівної продукції значно випереджають темпи експорту, що негативно впливає на торговельний баланс та збільшує його від'ємне сальдо.

У розвинених країнах світу машинобудування, зазвичай, визначає їх експортний потенціал і забезпечує в середньому від 32 до 40 % всього експорту. Витіснення підприємств машинобудування із зовнішніх ринків пояснюється не лише їх технологічним відставанням від зарубіжних конкурентів, але й специфікою ринків збуту машинобудівної продукції. Надзвичайно високий рівень конкуренції на цих ринках обумовлений необхідністю активної маркетингової діяльності, що вимагає істотних витрат.

Відсутність у підприємств машинобудівного комплексу досвіду такої діяльності і необхідних фінансових ресурсів було і залишається одним з основних чинників, які перешкоджають посиленню ролі галузі у формуванні експорту країни. В даний час носіями високих технологій і передових технічних рішень в нашій країні залишаються лише окремі підприємства військово - промислового комплексу, авіакосмічної галузі, в незначному ступені суднобудування, енергомашинобудування, приладобудування, лазерної техніки, біохімії [5].

Доля імпорту машин, устаткування і транспортних засобів в загальному об'ємі імпорту країни за період 2011-2015 рр. коливалася в межах 134,2% - 46,8%, це дещо перевищує показники експорту аналогічної продукції [5].

Імпортуються також контрольно-вимірювальна апаратура, медичне обладнання, побутова техніка, комп'ютери електроніка, високотехнологічне устаткування для стільникового зв'язку, високотехнологічне нафто- і газопереробне устаткування. Таким чином, імпорт товарів з високим ступенем переробки істотно перевищує їх експорт, що дає підстави затверджувати про недостатню конкурентоспроможність машинобудівної продукції на світовому ринку.

Географічна диверсифікованість постачань - критерій, що показує ступінь інтеграції в світове господарство і характеризує стійкість експортних постачань. Формування регіонально-географічної структури експортних зв'язків підприємств відбувається на фоні різкого посилення конкуренції.

Регіонально - географічна структура експорту продукції України за період 2011-2015 р. р. представлена в табл.1.

Таблиця 1

Географічна структура експорту товарів України за 2011-2015 рр.

Показник	Значення показника по роках				
	2011	2012	2013	2014	2015
Експортовано всього	34228,4	38368	49296,1	66967,3	39695,7
Країни СНД	10531,1	12351,1	18087	23166,3	13472,9
Країни ЄС	10233,4	12087,9	13916,4	18129,5	9499,3
Азія	8576,9	8446,2	10881,6	15887	12131,7
Інші країни світу	23697,3	26016,9	31209,1	43801	26222,8

Аналізуючи дані, можна сказати, що експорт машин, устаткування, транспортних засобів в країни СНД дещо перевищує експорт в країни Азії та ЄС. Зовнішня торгівля України з країнами СНД і далеким зарубіжжям дещо розрізняється. У торгівлі з державами СНД ціни залишаються нижчими світових, хоча поступово наближаються до них. Тому зростання вартісних показників експорту з країнами ближнього зарубіжжя пояснюється, перш за все, зростанням цін, а збільшення вартісних об'ємів експорту в далеке зарубіжжя забезпечується зростанням фізичних об'ємів постачань.

Шанси зберегти машинобудівну галузь як експортно-орієнтовану є, оскільки вона має певний потенціал, який необхідно використовувати і розвивати для нарощування конкурентних переваг. Крім того, державна політика має бути здатною впливати на підвищення конкурентоспроможності підприємств. Мова йде про створення конкурентного захисту для підприємств з боку держави.

Перспективи розвитку експортно орієнтованого напрямлення в умовах приєднання до угод ВТО істотною мірою залежать від того, як машинобудівні підприємства зможуть реалізувати свої переваги, потенціал і підвищити ефективність діяльності в умовах посилення внутрішньої і зовнішньої конкуренції на ринку.

Якщо переорієнтувати управління машинобудуванням, насамперед, з огляду на обмеження, які накладає зовнішнє ринкове середовище, з об'єктив-

ною оцінкою досягнутих результатів щодо вироблюваної продукції та використуваних технологій і устаткування, тобто внутрішніх факторів, при цьому слід враховувати досягнення науково - технічного прогресу, адже саме він багато в чому визначає конкурентоспроможність підприємств на зовнішніх ринках, і відповідно, місце країни в світовій економіці, а також укріплює можливості промислових країн у вирішенні економічних проблем.

Таким чином, сучасні машинобудівні підприємства в цілях підвищення своєї конкурентоспроможності на зовнішньому ринку повинні вибудовувати свої стратегії і плани відповідно до існуючих особливостей і тенденцій міжнародної торгівлі, враховуючи зовнішні та внутрішні фактори впливу, а також постійно проводити моніторинг ринку з метою виявлення нових тенденцій.

Література:

1. Батченко, Л. В. Кон'юнктура світового ринку і тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України [Текст] / Л. В. Батченко, О. Г. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - №8. - С. 197-206.
2. Гвоздь, В. С. Оцінка впливу зовнішніх ринків на економіку України [Текст] / В. С. Гвоздь // Формування ринкових відносин в Україні. - 2016. - №2. - С. 4-8.
3. Гвоздь, В. С. Глобалізація економіки і посилення впливу кон'юнктури зовнішніх ринків на економіку окремих країн [Текст] / В. С. Гвоздь // Формування ринкових відносин в Україні. - 2016. - №4. - С. 58-63.
4. Мостовий Г. І. Концепція вільної торгівлі між Україною та ЄС [Текст] / Г. І. Мостовий, І. Г. Савченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2015. - № 1. - С. 27-31.
5. Олефір, В. Кон'юнктура зовнішніх ринків у 2010 році [Текст] / В. Олефір // Економіст. - 2015. - №5. - С.18-20.
6. Сидоренко, С. В. Кооперація малих і середніх сільськогосподарських підприємств як шлях виходу на зовнішні ринки [Текст] / С. В. Сидоренко // Економіка АПК. - 2016. - №6. - С. 158-162